

НЯКОИ СЕМАНТИЧНИ ОСОБЕНОСТИ НА СЛОЖНО СЪСТАВНО С ПОДЧИНЕНО ИЗРЕЧЕНИЕ ЗА ПРИЧИНА В ДВУСТРАНЕН КОРПУС

Десислава Давидова
Нов български университет

SOME SEMANTIC FEATURES OF COMPLEX SENTENCES OF CAUSE IN A BILINGUAL CORPUS

Desislava Davidova
New Bulgarian University

This study is an attempt at a semantic analysis of complex sentences expressing causal relations through a bilingual Italian-Bulgarian corpus. While comparing the original with the translation, differences are to be found affecting the overall meaning of the structure. These translation changes can be reduced to three main cases: omission of a causal conjunction in the translation from and into Italian; adding one in the translation, while it is absent in the original, replacing an original conditional conjunction with a causal one; reverse causation. The subject matter of this study casts additional light on the translation of complex causal sentences from and into Italian.

Key words: clauses of cause, semantics, conjunctions

Проблематиката на сложно съставно с подчинено обстоятелствено изречение за причина и по-специално неговата семантика е обширен въпрос, който тук само ще щрихираме предвид ограничения обем на статията.

В ежедневието всяко наше действие се основава на подбуда, мотив, често неосъзнати, но винаги с резултат или последица. Резултатът от нашите действия е нещо неизбежно въпреки различното му времево и логическо измерение. Тази ситуация, основана на мотив/причина и резултат/следствие, е представена в езика чрез сложно съставно с подчинено обстоятелствено изречение за причина или

причинната конструкция и нейните изразители – подчинителните съюзи за причина. Според граматиката на БАН подчиненото изречение за причина е носител както на „...явление, което поражда явлението, отразено в главното изречение“, така и на обосноваване на „изказаната в главното изречение мисъл/твърдение“ (ГСБКЕ III 1983: 373). При все това този вид изречения не са формално разделени на изречения за причина и за основание.

Според хърватския италианист Павао Текавич в италиански език подчинените обстоятелствени изречения за причина са част от групата „...изречения, които изразяват различните аспекти на логическото отношение между причина и следствие“. При тяхното описание „...логическото отношение е осъществено и представено от гледна точка на причината (А, защото Б)“ (Текавич 1972: 615). Раданова посочва, че „отношението между причина и следствие е реално“, доколкото този вид подчинени изречения „изразяват причината за изразеното действие в главното изречение“ (Раданова 2000: 238). Съгласявам се с това твърдение, но с известна уговорка. Смятам, че ключовите думи при изясняването на семантиката на подчинените изречения за причина именно са „различни аспекти“. Тази различност се появява и в предложения корпус от примери. В част от тях анализът ще покаже, че липсва логическа връзка между причина и следствие, съответно и реално отношение между тях. Това повдига въпроса за характера на тази връзка, също обширен и предполагащ допълнителни проучвания.

Настоящата статия разглежда причинната конструкция *сложно съставно с подчинено обстоятелствено изречение за причина* посредством материал от двустранен корпус в посока италиански – български и български – италиански. Интересът ми, продиктувал написването на статията, започна от сравняване на оригинала с превода на няколко съвременни художествени произведения. В процеса на четене се натъкнах на разлики, които заедно със споменатата липса на видима логическа връзка между причина и следствие оказват известно влияние върху цялостното значение на причинната конструкция. Тези езикови промени могат да се сведат до няколко основни случая:

1. Пропуск (елипса) на съюз за причина в превода от и на италиански език.
2. Добавяне или замяна на съюз за причина в превода или оригинала с условни, темпорални съюзи, както и частици с модално значение;
3. Обратна каузация.

Чрез семантичен анализ на тези три езикови ситуации ще се опитам да отговоря, макар и частично, на въпроса за естеството на логическата връзка между главно и подчинено изречение за причина.

Пропуск (елипса) на съюз за причина в превода

„Това явление – изпускането на части на изречението или на отделни елементи на изречението – е твърде разпространено в естествената човешка реч. В стилистиката се нарича „елипса“, а изреченията с изпуснати части се наричат „елиптични“ (Пашов 1989: 328).

Въпреки че обектът на анализ ще бъде елипса само на конкретен подчинителен съюз, е добре да се припомни становището на Академичната граматика на БАН за непълните, както ги нарича, или елиптични изречения. Това ще спомогне за по-голяма яснота и обосновка на явлението *елипса* в разглеждания корпус от примери:

Едносъставни и двусъставни изречения, в които е изпусната главна или второстепенна част, застъпена в изречението на непосредствения контекст... Непълнотата е формална особеност на изречението, обусловена от определени изисквания на текста, но има и смислово-синтактичен характер, защото е свързана със смисловото съдържание на изречението, със засилване на признаците за интензивност, цялостност, приключеност и др. Тя е средство за постигане на единството и взаимната връзка на изреченията в диалога и в състава на сложното изречение.

(ГСБКЕ III 1983:106).

Елиптичността според същата граматика е представена и като: Структурно видоизменение в паралелно построени изречения ... свежда се до неизразеност на дадена част в едно от тях, съотнесена със същата част на контекста. Тя не трябва да се смесва с липсата на подлог на простите изречения на съчиненото и сложното съставно, който е изразен в първото изречение.

(ГСБКЕ III 1983: 110).

Най-често се изпускат противоположни съюзи според Академичната граматика, както и според П. Пашов „най-често – противопоставени“ (Пашов 1998: 331).

При елипсата, както и при другите два случая на изменения в превода, ще се ръководя и от установените от италианската академична граматика два логично възможни вида причина: „**действителна** (отнасяща се до конкретно събитие) и **формална** (отнасяща се до универсално събитие)“ (Ренци, Салви, Кардиналети 2001: 738). Елип-

сата в предложението корпус касае изпускането на подчинителен съюз за причина в превода, като чрез анализа трябва да се разбере дали елипсата означава само и единствено „икономия“ на езика, или преследва стилистични цели, както и дали е мотивирана контекстуално.

Семантичен анализ на корпуса

Причинната конструкция може да не показва типична логична причинно-следствена връзка, при която да има действителна или формална причина: контекстът е митологичен, в рамките на легендата, фикцията, а не на реалността. Това се вижда в пример 1:

1. *Слиза малкият минотавър в Атина, там го намира един стар рибар, скрива го в колибата си, гледа го година-две и го дава на един наш човек пастир, който зиме слизал да пасе стадото си с биволи на юг, чак до Егея. Вземи го, рекъл, **защото сред хората бял свят няма да види**, дано биволите го приемат като свой (Г. Господинов).*

*Il piccolo minotauro scende ad Atene e lì lo trova un vecchio pescatore, lo nasconde nella capanna, lo assiste per un paio di anni e lo affida poi a un pastore, che d'inverno scendeva a sud fino alle sponde dell'Egeo a pascolare i suoi bufali. Tienilo con te, disse, **non può cavarsela a stare tra la gente**, i bufali potrebbero invece prenderlo per uno di loro (превод: Джузепе дел'Агата).*

Оттам връзка между причина (рибарят дава минотавъра на пастира) и следствие (няма да види бял свят сред хората) може да се търси единствено в рамките на контекста.

Конструкцията за причина може да започва със съюза **poiché (тъй като)**, отново с допълваща функция и въвеждащ подчинено изречение с известна, действителна причина – обективен факт, неподлежащ на оспорване, в случая – грозотата на героинята. Главното изречение съдържа новото неочаквано следствие както при:

2. *Poiché sono brutta in viso, per loro è più facile tradire direttamente l'appetito sessuale, senza passare da preliminari poetici o amorosi (А. Бариско).*

Грозна съм в лицето и за тях е по-лесно да покажат директно, че ги привличам сексуално, без да преминават през поетични или любовни увертюри (превод: Елена Кирова и Иво Йонков).

Следствието е интересът към нея, лишен от романтични чувства.

Частична елипса показвам в пример 3: **perché** се превежда с наречие за причина и въпреки че липсва съюзът **защото**, смисълът

(действителна причина) е запазен, макар и с по-слаба интензивност, чрез последвалия превод на **visto che** с **понеже**:

3. *Si recò al Café Orquidea, che era lì a due passi, dopo la macelleria ebraica, e si sedette a un tavolino, ma dentro il locale, perché almeno c'erano i ventilatori, visto che fuori non si poteva stare dalla calura* (A. Tabucchi).

Отправил се към кафене „Орхидея“, на две крачки оттам, малко след еврейската месарница, и седнал на една масичка, но вътре в заведението, **заради** вентилаторите и **понеже** вън жегата била **нетърпима** (превод: Нева Мичева).

В пример 4 преводачът предлага заместване на съюза **защото** чрез двоеточие, което отделя две прости изречения, съответно носители на следствие и причина. Логическият преход между причина и следствие не страда от липсата на съюз за причина в превода на български:

4. *Perciò dico che a sei anni ero grande, perché al posto della gioia ormai avevo l'ansia, a quello della curiosità, l'indifferenza* (S. Tamaro).

Затова казвам, че на шест години вече бях зряла: **вместо радост у мен имаше тревога**, вместо любопитство – безразличие (превод: Бояна Петрова, Толя Радева).

Тук точният вид причина (действителна или формална) е дискусионен. Според логиката на житейските норми у едно 6-годишно дете не би трябвало да има зрялост, а в примера героинята вече е зряла.

В пример 5 наблюдаваме сложен период, съставен от сложно съставно с подчинено условно изречение, като подчиненото изречение за причина се явява подчинено на главното от условната конструкция:

5. *Ma se per il prato passeggia un gitante, i fiori vengono scelti in modo diverso, uno perché è giallo, l'altro perché azzurro, un terzo perché è profumato, il quarto perché sta sul bordo del sentiero* (S. Tamaro).

Но ако из полето върви обикновен човек, излязъл на разходка, той избира цветята по съвсем друг начин – **едното е жълто, другото – светлосиньо, третото мирише чудесно, четвъртото пък – виж го, пораснало напред пътеката** (превод: Бояна Петрова, Толя Радева).

И отново не можем да говорим за истинска причинно-следствена връзка или поне не такава, при която да има логична при-

чина за действието в главното изречение. Очевидно действителна причина има и тя е, че цветята се избират заради конкретния цвят, и това се вижда в оригинала именно чрез съюза **perché**. Но това е един вид повърхностна, формална причина. Неслучайно преводачът е пропуснал превода на **защото**, тъй като тук този съюз има „аксесоарен“ характер, тоест не е крайно необходим за смисъла на цялостната конструкция. Описателният характер на изречението за причина от оригинала с повторението на съюза **perché** вероятно преследва и стилистични цели. В превода обаче липсата на съюз за причина пасва идеално именно на тази описателност, сякаш наблюдаваме пейзаж. От друга страна, липсата на съюз сякаш е компенсирана с решението на преводача да вмъкне визуализиращ елемент с императив „виж го“, който подсилва допълнително усещането за картинност на примера.

Добавяне на съюз за причина в превода при негова липса в оригинала или замяна на оригинален условен съюз с преводен за причина

Корпусът предлага случай, в който замяната на условен със съюз за причина в превода внася нюанс на по-малка категоричност в причинно-следствената връзка: ако го споменеш напразно, Той (Бог) ще се ядоса:

*б. Виж сега, подхвана майка ми (тя беше адвокат), ти си знай, че го има, но не е нужно да му ръсиш името навсякъде, **той се сърди, ако го споменаваши напразно, пред непознати** (Г. Господинов).*

*Senti un po', comincio mamma (faceva l'avvocato), tu sai che esiste, ma non c'è alcun bisogno di sperperare il suo nome davanti a persone sconosciute, **perché si adira a essere nominato invano** (превод: Джузепе дел'Агата).*

Вариант със **защото** би представил причинно-следствената връзка като реална, а тук майката говори на малкия си син, за когото темата не е съвсем ясна. Вероятно това е аргументирало преводача да предпочете вариант с подчинено изречение за причина на мястото на сложно съставното с условно „Той се сърди, ако го споменаваши напразно“.

Темпорален съюз в оригинала се превежда с буквалния на пръв поглед след като, но с причинен нюанс в смисъл на „при положение че“:

7. *Ad Augusto un aborto non sarebbe sfuggito. Come potevo giustificarlo ai suoi occhi dopo che per tanti anni avevo insistito sul desiderio di avere un figlio?* (S. Tamaro).

Аугусто веднага щеше да разбере. Как щях да оправдая един аборт пред него, след като толкова години съм настоявала да имам дете? (превод: Бояна Петрова, Толя Радева).

Действителната причина – настояването на героинята да има дете, и следствието – да оправдае евентуален аборт пред съпруга си, се намират в реална връзка помежду си. В по-дълбок контекст се разбира, че героинята е искала дете, но не от необичания от нея съпруг. Когато зачева, детето е от друг, любим мъж. Този контекст обяснява привидното противоречие между желание за дете и планирания, но несъстоял се аборт. Всъщност типично темпоралният съюз **след като** е представен от Стефка Петрова и като „синоним на **щом** с мотивиращо значение или на причинните съюзи **защото** и **тъй като**, т.е. да се реализира модел А→Б“ (Петрова 1995: 26).

Замяна на **perché** с преводни варианти с модално значение

Заместването на **perché** в оригинала с наречието **наистина** и частицата **дали** с модално значение на съмнение добавя повече експресивност в превода и избягва повторението на съюза **perché**, както се вижда в пример 8:

8. *Perché chiese questo, Pereira? Perché pensava che Marta potesse arrecare dei problemi a quel giovanotto, perché l'aveva trovata troppo spigliata e troppo petulante, perché avrebbe voluto che tutto fosse diverso, che fossero in Francia o in Inghilterra dove le ragazze spigliate e petulanti potevano dire quello che volevano?* (A. Tabucchi).

Защо Перейра задал такъв въпрос? Наистина ли вярвал, че Марта може да създаде проблеми на момчето, защото му се била сторила прекалено дръзка и своенравна? Дали му се приискало всичко да е другояче, да се намират във Франция или Англия, където дръзките и своенравни момичета могат да си говорят всичко, което им дойде на езика? (превод: Нева Мичева).

От друга страна, италианският автор сякаш умишлено е търсил повторението на съюза **perché**, придаващо интензивност и драматизъм на речта. Примерът започва с въпросително изречение за причина, след което следва друго сложно съставно изречение като негов отговор, водещо след себе си две подчинени изречения – допълнително и за причина. В превода обаче благодарение именно на лексикалните

елементи с модално значение причинната конструкция фактически е почти заличена до степен да преобладава поредица от въпросителни изречения – просто и сложно съставно с две подчинени: въпросително допълнително с изявена модалност за съмнение и подчинено изречение за причина. Чрез сравняване на мой работен вариант с буквален превод и публикувания вариант показвам нюанс в значението. При буквалния работен превод акцентът пада на причинния характер на цялата поредица от прости и сложни изречения. При публикувания превод преобладава вече споменатата модалност на съмнение, много близка поне смислово до дубитатива, за който говори Р. Ницолова: „...дубитативът означава и съмнение, недоверие на говорещия относно достоверността на предаваната информация с източник трето лице...“ (Ницолова 2008: 370).

Предвид преизказните форми в повествованието на романа, от който е ексцерпиран този пример, моето твърдение за дубитатив все пак е по-скоро хипотеза, тъй като формално той се изразява по различен начин.

Срв:

*Защо Перейра задал такъв въпрос? **Защото вярвал**, че Марта може да създаде проблеми на момчето, **защото** му се била сторила прекалено дръзка и своенравна, **защото** му се **приискало** всичко да е другояче, да се намират във Франция или Англия, където дръзките и своенравни момичета могат да си говорят всичко, което им дойде на езика?* (работен вариант, мой превод – Д. Д.).

Тук не се наемам да твърдя кой вариант е по-сполучлив – усещането за вярност на оригинала или публикуваният, несъмнено ефектен откъм експресивност.¹

Замяна на каузален съюз *че* с преводното въпросително наречие *come*, част от самостоятелно въпросително изречение

Тук оригиналната причинна конструкция бива заменена с две прости изречения, като именно второто е въпросително, започващо с **come**:

9. – *Болен човек. Ами и ти си за убиване, **че още го търпиш*** (Г. Господинов).

¹ Тази моя бележка не означава, че би могло да става въпрос за подвеждащ превод, т.нар. „*belle infidèle*“ (отдалечаване от оригинала чрез езикови и стилистични промени с цел по-изискано звучене).

– *È malato. Ma tu pure non sei normale, come fai a sopportarlo?*
(превод: Джузепе дел' Агата).

Разговорното **че** вместо **защото** прави изказа по-жив, като в превода определено се усеща по-малко експресивност. Срв: буквален превод:

Болен е. Но и ти не си нормален, как (можеш да) го търпиш?
(превод мой – Д. Д.).

Замяна на **perché** с каузален съюз **че**

Подчиненото изречение за причина въвежда действителна физическа причина, изразена чрез **perché**, който, освен че изразява причина за действието, изразява също и мотивировка на казаното в главното изречение:

10. Poi davanti alle chiare da montare a neve accusavi male a un polso, ti arrabbiavi perché il burro non si amalgamava ai tuorli, perché il forno non era mai abbastanza caldo (S. Tamaro).

После, като разбиваше белтъците, те заболя китката, след това изпадна в ярост, че маслото става на бучки, че фурната се загрява много бавно (превод: Бояна Петрова, Толя Радева).

В конкретния пример обаче да се твърди, че подчиненото изречение изразява някакъв вид мотивировка на казаното в главното, е силно казано. По-скоро наблюдаваме чисто емоционална реакция на несполуката в кухнята, основана на логичната причинно-следствена връзка.

Обратна каузация

При изреченията с обратна причинна връзка или тези с „обратната каузация“² съдържанието на подчиненото изречение не е „причина за онова, което се говори в главното изречение, а съдържа указания за действия или факти, чието извършване или наличие не е желателно, но реално при положение, че не се осъществи съобщеният чрез главното изречение факт“. Тоест осъществяването на действието в главното изречение цели да „попречи на обявеното в подчиненото изречение действие“ (ГСБКЕ III 1983: 377). В италиански език обратната каузация се построява със съюза **che**, в български – с **че**. Двата съюза съответно въвеждат подчиненото изречение за причина, като главното, както и на български, е в императив. Според „Италианска

² Терминът е на Стефка Петрова, автореферат, 1974.

граматика“ на Трифоне и Палермо този вид конструкции, без да бъдат изрично наречени изречения „с обратна причинна връзка“, се появяват „най-вече в разговорния език“ (Трифоне, Палермо 2005: 308). Подобно твърдение прави и италианската академична граматика, която се ограничава да спомене, че изреченията с **che** се явяват в много тесен контекст, „прагматично обусловен от езикова ситуация с императив“ (Ренци, Салви, Кардиналети 2001: 742).

Това се вижда и от приведените примери, дадени в самата граматика:

Sbrigati, che sono già le cinque. Побързай, че вече е пет часът (превод мой – Д. Д.).

Coprirti, che fa freddo. Облечи се, че е студено (превод мой – Д. Д.).

Обратната каузация има и модално-експресивна функция на необходимост, която обикновено се изразява чрез императив в главния глагол, докато глаголът от подчиненото изречение е проектиран в бъдеще време, където обаче в превода е пропуснат съюзът **che**:

11. *Не влизайте в боба, викаше баба ми, като ни видеше в градината, че ще ви подгони бобовата майка* (Г. Господинов).

Non entrate tra i fagioli, gridava la nonna, quando ci vedeva nell'orto, vi aggredirà la mamma dei fagioli (превод: Джузепе дел' Агата),

но и в сегашно време:

12. *Чувам едно момченце, което казва на баща си, тате, да се прибирате у дома, че става тъмно* (Г. Господинов).

Sento un bambino che dice a suo padre: papà, torniamo a casa, che si fa buio (превод: Джузепе дел' Агата).

13. *Luca arrossì. Finì la birra e disse: “Andiamo, che è tardi”* (Р. Mariani Cerari).

Лука се изчерви. Довърши бирата си и каза: „Да тръгваме, че е късно“ (превод мой – Д. Д.).

Изводи

От дадените примери с елипса, замяна на съюз за причина с друг, както и обратната каузация могат да се направят следните заключения:

1. Повечето примери показват действителна причина в подчиненото изречение за причина.

2. Разгледаните явления са оправдани, доколкото привнасят стилистични нюанси в превода на съответния пример. Елипсата например придава по-интензивна описателност и е контекстуално обоснована.
3. Замяната на условен с причинен съюз в превода придава по-малка категоричност в причинно-следствената връзка, като преводачът се е съобразил и с изискванията на контекста.
4. Замяната на **perché** в оригинала с наречия и частици с модално значение на съмнение добавя повече експресивност в превода. Това се дължи и на двойната функция на **perché** – като въпросително наречие за причина и като подчинителен съюз.
5. Употребата в оригинала на разговорен съюз за причина вместо **защото** прави изказа по-жив, но в превода замяната му с въпросително наречие определено отнема от експресивността на оригиналния пример.
6. При обратната каузация пропускането на характерния италиански съюз **che** в превода от български отслабва типичната модално-експресивна функция на необходимост.

След изброените случаи можем да обобщим, че разгледаните езикови явления в превода на причинните конструкции допринасят за тяхното „динамично“ звучене, което се колебае между стилистично обогатяване, но понякога и по-ниска степен на адекватност и вярност с оригинала.

ЛИТЕРАТУРА

- Бояджиев, Куцаров, Пенчев 1999:** Бояджиев, Т., Куцаров, И., Пенчев, Й. *Съвременен български език. Фонетика. Лексикология. Словообразуване. Морфология. Синтаксис.* [Boyadzhiev, T., Kutsarov, I., Penchev, Y. *Savremenen balgarski ezik. Fonetika, Leksikologiya. Slovoobrazuvane. Morfologiya. Sintaksis.*] София: „Петър Берон“, Изток – Запад, 1999.
- ГБСКЕ III 1983:** *Грамматика на съвременния български книжовен език. Т. 3. Синтаксис.* [Gramatika na savremenniya balgarski knizhoven ezik. T. 3. Sintaksis.] София: БАН, 1983.
- Дардано, Трифоне 1990:** Dardano, M., Trifone, P. *La lingua italiana.* Bologna: Zanichelli, 1990.

- Ницолова 2008:** Ницолова, Р. *Българска граматика. Морфология.* [Nitsolova, R. Balgarska gramatika. Morfologiya.] София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2008.
- Пашов 1989:** Пашов, П. *Практическа българска граматика.* [Pashov, P. Prakticheska balgarska gramatika.] София: Народна просвета, 1989.
- Петрова 1974:** Петрова, С. *Структурно-семантична характеристика на сложните съставни изречения с подчинени обстоятелствени за причина в съвременния български книжовен език.* [Petrova, S. Strukturno-semantichna harakteristika na slozhnite sastavni izrecheniya s podchineni obstoyatelstveni za prichina v savremenniya balgarski knizhoven ezik.] Автореферат на дисертация. София, 1974.
- Петрова 1995:** Петрова, С. *Асиметрия в сложното изречение.* [Petrova, S. Asimetriya v slozhnoto izrechenie.] София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1995.
- Раданова 2000:** Раданова, Н. *Практическа италианска граматика.* [Radanova, N. Prakticheska italianska gramatika.] София: Везни-4, 2000.
- Ренци, Салви, Кардиналети 2001:** Renzi, L., Salvi, G., Cardinaletti, A. *Grande grammatica italiana di consultazione.* Bologna: il Mulino, 2001.
- Текавич 1972:** Tekavčić, P. *Grammatica storica dell'italiano. Vol. II, Morfosintassi.* Bologna: il Mulino, 1972.
- Трифоне, Палермо 2005:** Trifone, P., Palermo, M. *Италианска граматика.* [Trifone, P., Palermo, M. Italianska gramatika.] София: Емас, 2005.

ЕКСЦЕРПИРАНИ ИЗТОЧНИЦИ

- Барико, А. Тази история.** [Baricco, A. Tazi istoriya.] Превод от италиански: Елена Кирова и Иво Йонков. София: Унискорп, 2009.
- Господинов, Г. Физика на тъгата.** [Gospodinov, G. Fizika na tagata.] Пловдив: Жанет 45, 2012.
- Табуки, А. Твърди Перейра.** [Tabucchi, A. Tvardi Perejra.] Превод от италиански: Нева Мичева. София: Колибри, 2007.
- Тамаро, С. Върви накъдето те води сърцето.** [Tamaro, S. Varvi nakadeto te vodi sartseto.] Превод от италиански: Бояна Петрова, Толя Радева. София: Рива, 2011.
- Baricco, A. Questa storia.** Milano: Universale economica Feltrinelli, 2015.

Gospodinov, G. *Fisica della malinconia*, a cura di Giuseppe dell'Agata, Roma: Volland, 2012.

Mariani Cerari, P. *Non è come pensi*. Roma: Aliberti Editore, 2013.

Tabucchi, A. *Sostiene Pereira*. Milano: Feltrinelli, 1996.

Tamaro, S. *Va' dove ti porta il cuore*. Milano: Rizzoli, 2006.

Забележка: Навсякъде, където не е споменато друго, преводът е мой.